

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้มีแนวทางในการศึกษาการรับรู้ของปัจเจกที่มีต่อกายภาพของเมือง จึงอาศัยกรอบแนวคิดในกลุ่มทฤษฎีจิตวิทยาเกสตัลท์ ที่ให้ความสนใจในกระบวนการรับรู้และกระบวนการรู้ที่เกิดขึ้นภายในตัวปัจเจก โดยให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของการรับรู้ต่างๆ ที่อยู่ในปรากฏการณ์หนึ่งๆ ทั้งหมด¹ ซึ่งได้แตกแขนงไปสู่ทฤษฎีต่างๆ ที่เป็นการศึกษาปรากฏการณ์การรับรู้ระหว่างกายภาพและปัจเจก ดังนั้นในการคลี่คลาย ไปสู่งานวิจัยนี้ จึงต้องมีการศึกษาทฤษฎีและเอกสารเพิ่มเติม สามารถจำแนกออกเป็น 3 ส่วนดังนี้ ส่วนที่ 1 เป็นการศึกษากายภาพของพื้นที่ถนนราชดำเนิน พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพ ตั้งแต่เริ่มการสร้างเมืองจนมาถึงปัจจุบัน โดยศึกษากลุ่มเอกสาร งานวิจัยที่อ้างอิงถึงสภาพทางกายภาพของเมือง เพื่อให้เข้าใจถึงกายภาพของพื้นที่ศึกษาตลอดจนความสำคัญองค์ประกอบของเมืองต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่ศึกษา รวมไปถึงการค้นคว้าทางด้าน กฎหมาย นโยบาย เพื่อให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลง การควบคุม การทางกายภาพของพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน ที่จะเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการพัฒนาพื้นที่ศึกษาในรูปแบบนโยบาย ส่วนที่ 2 ศึกษาทฤษฎีจิตวิทยาเกสตัลท์ ที่เกี่ยวข้องกับจินตภาพ (Image) ที่นำไปสู่ทฤษฎีจินตภาพของเมือง (The Image of the City) โดยเควินลินช์ (Kevin Lynch) โดยในการศึกษาทฤษฎีจินตภาพของเมืองนั้นจะเน้นบางกลุ่มที่มีความสำคัญและมีความเกี่ยวเนื่องกับการศึกษาวิจัยนี้ ดังเช่น ใจความหลักของทฤษฎีจินตภาพของเมือง วิธีการศึกษา วิธีการวิเคราะห์ ตลอดจนตัวอย่างงานวิจัยที่ได้นำทฤษฎีของลินช์มาใช้ในประเทศไทย ส่วนที่ 3 จะเป็นส่วนทฤษฎีและงานวิจัยที่เป็นการต่อยอดจากการศึกษาของลินช์ จากการเลือกกลุ่มที่สนใจเรื่องกายภาพของเมือง ที่เป็นการขยายความทฤษฎีของลินช์ ซึ่งจะนำไปสู่วิธีการศึกษาและการวัดผล อันประกอบไปด้วยกลุ่มการศึกษาตัวแปรในการศึกษาจินตภาพ การเก็บข้อมูลจินตภาพ การศึกษาคุณลักษณะทางกายภาพ การศึกษาลักษณะทางกายภาพและความพึงพอใจ โดยบทสรุปของการศึกษางานวิจัยและทฤษฎีทั้งหมดจะนำไปสู่การสร้างกรอบการศึกษาเพื่อการทำงานวิจัยต่อไป

¹ กัซธอร์ กุลชล. (2545). *การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร-การคิดตามหาคำตอบในรอบ 40ปี*. (หน้า 209). พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.

2.1 การศึกษากายภาพของพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ภายในกรอบสี่เหลี่ยมคูเมืองของจังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในแง่ประวัติศาสตร์เนื่องจากเป็นพื้นที่จุดเริ่มต้นในการสร้างเมืองเชียงใหม่ที่มีอายุยาวนานมากกว่า 700 ปี² เมื่อเริ่มสร้างเมืองเชียงใหม่โดยพระยามังราย³ นั้น นอกจากการเลือกทำเลที่ตั้งแล้ว อิทธิพลความเชื่อตาม ทักษาเมือง ได้ถูกใช้เป็นแบบแผนในการสร้างเมือง อีกด้วย ซึ่งอธิบายได้ว่า เมืองเชียงใหม่ มีทิศสำคัญ 8 แขน ประกอบด้วย เคช ศรี มูล อุดสาหะ มนตรี กาละกัณิ บริวาร และอายุ ไล่เรียงตามลำดับไปตั้งแต่ทิศเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ วนตามเข็มนาฬิกาไปจนครบ 8 ทิศ แขนหลัก ล้อมรอบศูนย์กลางอันเป็นที่ตั้งของเสาอิทธิขิลบริเวณกลางเวียง ซึ่งเปรียบเป็นศูนย์กลางจักรวาลในระบบคิด จากความเชื่อดังกล่าวทำให้เกิดแบบแผนการใช้พื้นที่ส่วนต่างๆ ของเมือง ตามความหมายของทิศในระบบความเชื่อทักษาเมืองดังเช่น ประตู่ท่าแพซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ถือเป็นทิศมูลเมือง เปรียบเสมือนเป็นหน้าเมืองที่หันออกสู่ลำน้ำปิงเหมาะกับการคมนาคมและทำการค้า⁴ ในระยะแรกซึ่งเมืองมีพื้นที่ลาดอยู่บริเวณลานหน้าวัดพระสิงห์วรมาวิหารเรื่อยมาจนถึงบริเวณสี่แยกกลางเวียง ทำให้เกิดแกนของการสัญจรจากประตู่ท่าแพไปจรดพื้นที่ตลาดหน้าวัดพระสิงห์วรมาวิหาร หรือจากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตกของเมือง และมีความสำคัญยิ่งขึ้นในปลายรัชสมัยพระเจ้าตากสิน ที่ได้มีการค้าโดยใช้เส้นทางลำน้ำปิงในการคมนาคมเป็นสำคัญ⁵ ในขณะที่แกนทางสัญจรกลายเป็นเส้นทางหลักของการเข้าสู่เมือง พื้นที่ตลอดสองข้างทางและโดยรอบของแกนทางสัญจรนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนเริ่มจากการเข้ามาแทรกแซงของกรุงเทพฯ หลัง พ.ศ. 2397 ทำให้แบบแผนการใช้พื้นที่เดิมของเมืองที่มาจากระบบความเชื่อมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว⁷ การแทนที่วังเดิมของเจ้านายฝ่ายเหนือที่

² คณะกรรมการตรวจสอบและสืบค้นดวงเมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่. (2537). *จดหมายเหตุการณั*
ตรวจสอบและสืบค้นดวงเมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่. (หน้า 10). เชียงใหม่ : เชียงใหม่ ส.ทรัพย์การพิมพ์.

³ สมโชติ อ๋องสกุล. (2539). *ผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต อดีตและอนาคต : 700 ปี*
สถาปัตยกรรมล้านนาสู่อนาคต. (หน้า 1). เชียงใหม่ : กรมการสถาปนิกล้านนา.

⁴ สมโชติ อ๋องสกุล. (2539). *ผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต อดีตและอนาคต : 700 ปี*
สถาปัตยกรรมล้านนาสู่อนาคต. (หน้า 3).

⁵ สมโชติ อ๋องสกุล. (2539). *ผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต อดีตและอนาคต : 700 ปี*
สถาปัตยกรรมล้านนาสู่อนาคต. (หน้า 3).

⁶ ทวีศักดิ์ เกียรติวิระศักดิ์. (2547). *การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดผังเมืองเก่า เมืองเชียงใหม่และสุโขทัย :*
สอมภูมิ 1 รวบรวมความรู้ภูมิปัญญาวิถีไทย. (หน้า 77-94). เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พงษ์สวัสดิ์.

⁷ อิศรา กันแดง. (2533). *การศึกษาลักษณะเฉพาะและพัฒนาการของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ปลูกสร้างใน*
บริเวณนครเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ย้ายออกไปนอกกรอบสี่เหลี่ยมคูเมืองด้วยศูนย์ราชการ ประกอบกับการจัดกรรมสิทธิ์และระเบียบที่ดินในปี พ.ศ. 2444⁸ ทำให้พื้นที่ส่วนบุคลลมีขนาดเล็กลงและเกิดขึ้นจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดการใช้สอยที่มีความหลากหลายและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แม้ประโยชน์ใช้สอยของพื้นที่โดยรอบแกนทางสัญจรนั้นจะมีการเปลี่ยนแปลงแต่ปัจจัยหลายๆ ด้านยังคงเอื้ออำนวยให้แกนทางสัญจรดังกล่าวยังคงมีความสำคัญตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ดังเช่น การสร้างภาคหลวงบริเวณริมน้ำปิงใน พ.ศ. 2453 ตลอดจนการเข้ามาถึงของเส้นทางรถไฟเส้นใน พ.ศ. 2464⁹ ซึ่งมีที่ตั้งของสถานีอยู่ทางทิศตะวันออกของลำน้ำปิง ปัจจัยเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่ง que เพิ่มความสำคัญแก่เส้นทางสัญจรดังกล่าว จนกลายเป็นเส้นทางหลักเข้าสู่เมือง ซึ่งก็คือพื้นที่ถนนราชดำเนินในปัจจุบัน จากข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า ถนนราชดำเนินเป็นผลมาจากระบบความเชื่อของเมืองจนกลายเป็นเส้นทางสัญจรที่คงอยู่กับเมืองมาแต่เมื่อครั้งในอดีต

ในปัจจุบันนี้ พื้นที่ถนนราชดำเนินก็ยังคงเป็นพื้นที่สำคัญ โดยเฉพาะทางด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากตลอดระยะทาง 1.4 กิโลเมตร นับตั้งแต่ประตูท่าแพจนถึงวัดพระสิงห์วรมาวิหารนั้น มีองค์ประกอบเดิมของเมืองที่มีคุณค่าเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรม¹⁰ อยู่ตลอดเส้นทาง โดยสามารถแยกประเภทได้ดังนี้

1. ศาสนสถาน ได้แก่ วัดสำเภา วัดหมื่นล้าน วัดพันอ้น วัดทุ่งยู วัดศรีเกิด วัดชัยพระเกียรติ
2. อาคารเก่า ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม ได้แก่ คู่มเจ้าราชบุตร (เจ้าสมพะมิตร ณ เชียงใหม่) ปัจจุบันให้เอยูเอเซียใหม่ (A.U.A. Chiang Mai) เข้าเป็นที่ทำการ คู่มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) ปัจจุบันคือ ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คู่มเจ้าราชวงศ์ (เจ้าฟ้าเชียงตุง) ปัจจุบันคือ ศาลาธนารักษ์ และคู่มเจ้าราชวงศ์ (เจ้าบุษบา หรือ ชมชื่น ณ เชียงใหม่) นอกจากนี้ยังมีอาคารเก่าอื่นๆ เช่น เรือนไม้เก่า ที่ปัจจุบันได้รับการปรับปรุงเป็นโรงแรมยู (U hotel) อาคารพาณิชย์ที่อยู่บริเวณหัวมุมถนนของสี่แยกกลางเวียงปัจจุบันคือร้านกมลศิลป์ เป็นต้น
3. สถานที่เกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญ ได้แก่ หอพระยามังราย

⁸ กรุณา รัชชวิณ. (2546). การศึกษาที่โล่งว่างสาธารณะในเมืองเชียงใหม่เพื่อการประกอบกิจกรรมนันทนาการระดับเมือง. (หน้า 14). โครงการวิจัยเพื่อพัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่ ประจำปี 2545, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

⁹ สมโชติ อ๋องสกุล. (2539). ผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต อดีตและอนาคต : 700 ปีสถาปัตยกรรมล้านนาสู่ออนาคต. (หน้า 13-14).

¹⁰ สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ. (2545). แนวทางการควบคุมกายภาพในเขตพื้นที่อนุรักษ์เมืองเก่าเชียงใหม่. (หน้า 61-63).

นอกจากนี้พื้นที่ถนนราชดำเนินยังเป็นเส้นทางสัญจรหลักของพื้นที่ภายในกรอบสี่เหลี่ยมคูเมือง¹¹ และเป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมวัฒนธรรมนันทนาการระดับเมืองที่สำคัญ¹² เช่น กิจกรรมถนนคนเดิน เส้นทางขบวนแห่งานประเพณีต่างๆ เป็นต้น ประกอบกับแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลนครเชียงใหม่ (พ.ศ. 2551-พ.ศ. 2555) โดยเทศบาลนครเชียงใหม่ มีนโยบายการทำให้เมืองเชียงใหม่ให้เป็นเมืองที่น่าอยู่อาศัยและน่าท่องเที่ยว ซึ่งให้ความสนใจส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะในเขตเมืองเก่าและศิลปะดั้งเดิมมาเป็นตัวนำในการพัฒนา พื้นที่ถนนราชดำเนิน จึงนับเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตกรอบสี่เหลี่ยมคูเมืองของจังหวัดเชียงใหม่

จากความสำคัญของพื้นที่ถนนราชดำเนิน ในปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวได้อยู่ภายใต้มาตรการการควบคุมทางด้านกายภาพเฉพาะพื้นที่ สืบเนื่องจากประกาศกฎกระทรวง ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2532) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 ให้พื้นที่ภายในบริเวณคูเมืองเป็นพื้นที่ประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ถูกจัดเป็นพื้นที่เขตสีน้ำดาลอ่อน ทำให้มีการออกมาตรการควบคุมทางด้านกายภาพที่มีผลบังคับใช้ในปัจจุบัน ออกโดยเทศบาลนครเชียงใหม่ เทศบัญญัติเทศบาลนครเชียงใหม่ พ.ศ. 2531 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2533 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2533 ซึ่งมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสภาพทางกายภาพของพื้นที่ศึกษาสรุปได้ดังนี้

- การควบคุมลักษณะทางสถาปัตยกรรม โดยอาคารที่ทำการก่อสร้างหรือดัดแปลงใหม่ ต้องมีรูปลักษณะ โครงหลังคาหรือส่วนของหลังคาเป็นแบบอาคารล้านนาแบบไทยหรือแบบพื้นเมืองภาคเหนือ ซึ่งได้ให้คำนิยามไว้ดังนี้

“อาคารล้านนาแบบไทยหรือแบบพื้นเมืองภาคเหนือ” หมายความว่า อาคารที่มีรูปลักษณะหลังคาเป็นหน้าจั่วหรือมีสัดส่วนของอาคารส่วนประกอบตกแต่ง ซึ่งแสดงลักษณะสถาปัตยกรรมล้านนาไทย เป็นต้นว่า กานแล จ้องหรือลวดลายแกะสลักตกแต่งชายคา หน้ามุข หรือลูกกรงเกลี้ยง¹³”

¹¹ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล. โครงการจัดทำแผนการจัดการและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมเมืองเก่าเชียงใหม่. (หน้า 154).

¹² กรุณา รักรวิณ. (2546). การศึกษาที่โล่งว่างสาธารณะในเมืองเชียงใหม่เพื่อการประกอบกิจกรรมนันทนาการระดับเมือง. (หน้า 14).

¹³ เทศบัญญัติเทศบาลนครเชียงใหม่เรื่อง การกำหนด

- การควบคุมความสูง โดยอาคารที่ทำการก่อสร้างหรือตัดแปลงใหม่กำหนดให้สูงได้ไม่เกิน 12 เมตร วัดจากระดับถนนถึงยอดฝ้ายหรือยอดกำแพงของพื้นคาบฟ้า ยกเว้นอาคารทางศาสนาที่ใช้ประกอบศาสนกิจสาธารณะ
- การควบคุมขนาดพื้นที่คลุมดินของอาคาร โดยอาคารที่ทำการก่อสร้างหรือตัดแปลงใหม่ กำหนดให้มีพื้นที่ชั้นที่ใหญ่ที่สุด ไม่เกินร้อยละ 70 ของเนื้อที่ดินแปลงนั้น
- การควบคุมอาคารกระทำโดยผ่านการห้ามก่อสร้างหรือตัดแปลงอาคารตามประเภทกิจการต่างๆที่ประกอบการ เช่น ป้ายหรือสิ่งก่อสร้างสำหรับติดตั้งหรือตั้งป้ายทุกชนิด สูงไม่เกิน 12 เมตร วัดจากระดับถนนถึงยอดป้าย โดยมีข้อยกเว้นป้ายที่บอกชื่อสถานที่ของราชการ
- รั้วรอบอาคาร โดยอาคารที่ทำการก่อสร้างหรือตัดแปลงใหม่ห้ามก่อสร้างในระยะ 6 เมตร จากเขตของโบราณสถานที่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน อันได้แก่ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร และวัดศรีเกิด

อย่างไรก็ตามภายใต้ข้อกำหนดเพื่อควบคุมลักษณะทางกายภาพ ทำให้เกิดรูปแบบองค์ประกอบใหม่ที่เอื้อประโยชน์อย่างที่สุดต่อเจ้าของกิจการ โดยเฉพาะกลุ่มอาคารพาณิชย์กรรม เช่น การใช้พื้นที่เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดจึงสร้างอาคารที่มีความสูงมากเท่าที่กฎหมายจะเอื้ออำนวย การใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมและการโฆษณาที่มีความดึงดูดและน่าสนใจ การใช้สีสันทันทีสะดุดตา ป้ายที่มีขนาดใหญ่จำนวนมาก ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากขอบเขตที่กฎหมายกำหนด จึงนับได้ว่าเป็นช่องว่างที่อยู่เหนือการควบคุม ของกฎหมาย

นอกจากการใช้ข้อกำหนด กฎหมาย ในการควบคุมแล้วยังมีการปรับปรุงทัศนียภาพโดยเทศบาลนครเชียงใหม่ ในการปรับปรุงทัศนียภาพพื้นที่ถนนราชดำเนินที่ผ่านมา มุ่งเน้นในการจัดระเบียบสภาพแวดล้อม การส่งเสริมกายภาพของพื้นที่ให้มีความสวยงามและมีเอกลักษณ์ ดังเช่น การปรับปรุงรูปแบบของ Street Furniture ป้ายบอกชื่อถนน จุดนั่งพัก การปรับปรุงพื้นผิวจราจรให้เหมาะสมกับการกิจกรรมการเดินสำหรับกิจกรรมถนนคนเดิน อย่างไรก็ตามการปรับปรุงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการปฏิบัติเป็นส่วนๆ มิได้มีความเชื่อมโยงเป็นแนวทางเดียวกันในการดำเนินการปรับปรุงแต่ครั้ง

ภาพที่ 2-1 แสดงสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ของถนนราชดำเนินในปัจจุบัน

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งแห่งชาติ
ห้องสมุดฯ.พี.ย 2555
วันที่.....
เลขทะเบียน..... 249046.....
เลขเรียกหนังสือ.....

จากความสำคัญของพื้นที่ถนนราชดำเนินที่เกิดขึ้นในฐานะเส้นทางสัญจรหลักที่เชื่อมโยงกิจกรรมพาณิชยกรรมของเมืองตั้งแต่ในอดีตจนมาถึงปัจจุบัน มีสาเหตุการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพมาจาก 4 สาเหตุสำคัญอัน ได้แก่ สาเหตุจากการเมือง การปกครอง สาเหตุจากเศรษฐกิจ การพัฒนาทางพาณิชยกรรม สาเหตุจากการควบคุมและช่องว่างทางกฎหมาย และสาเหตุจากการปรับปรุงพื้นที่โดยภาครัฐที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ซึ่งในปัจจุบันเศรษฐกิจและการพัฒนาทางพาณิชยกรรม ก็ยังคงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ โดยภาครัฐและองค์กรท้องถิ่นได้ดำเนินการควบคุมและทำการปรับปรุงลักษณะทางกายภาพในทิศทางของการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมเป็นสำคัญ นอกจากการคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมแล้วการท่องเที่ยวยังเป็นผลพลอยได้สำคัญอีกด้วย

จากการศึกษาสภาพทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา ความเป็นมาของพื้นที่ องค์ประกอบต่างๆของเมือง สาเหตุการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพ ตลอดจนปัจจัยเกี่ยวข้องต่างๆที่ส่งผลถึงลักษณะทางกายภาพ ข้อมูลเหล่านี้เป็นการช่วยขยายความคุณลักษณะทางกายภาพ ทำให้เกิดความเข้าใจ

คุณลักษณะต่างๆที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เพื่อไปใช้ในการวิเคราะห์ผลการรับรู้และจดจำที่ได้จาก ปัจเจกที่จะนำไปสู่การพิจารณาเกณฑ์ที่จะนำเสนอเป็นแนวทางควบคุมและปรับปรุงกายภาพของ พื้นที่ต่อไป

2.2 จินตภาพ (Image) และทฤษฎีจินตภาพของเมือง (The Image of the City) จากการศึกษา ของเควิน ลินซ์ (Kevin Lynch)

ในการศึกษาทางการรับรู้ของปัจเจกต่อสิ่งแวดล้อมนอกเหนือจากการศึกษาทางด้านชีววิทยา แล้ว ยังมีการการศึกษาในเชิงจิตวิทยา ซึ่งเป็นการศึกษาที่พยายามเข้าไปทำความเข้าใจ ความรู้สึกนึก คิดของปัจเจก ตามแนวทางของกลุ่มทฤษฎีจิตวิทยาเกสตัลท์ ซึ่งเป็นกลุ่มการศึกษาที่ให้ความสนใจ ในกระบวนการรับรู้และกระบวนการรู้ที่เกิดขึ้นภายในตัวปัจเจก โดยให้ความสำคัญกับการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของการรับรู้ต่างๆ ที่อยู่ในปรากฏการณ์หนึ่งๆทั้งหมด¹⁴ จินต ภาพ (Image) จึงได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาการรับรู้ของปัจเจกต่อสภาพแวดล้อม จินตภาพ หมายถึง ภาพที่เกิดจากความนึกคิด ที่คิดว่าควรจะเป็นเช่นนั้น¹⁵ ภาพดังกล่าวเกิดจากการที่ปัจเจก รับรู้สิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบ แล้วสมองทำการพิจารณาสรรหา เลือกเฟ้นสิ่งแวดล้อมบางส่วนจาก สิ่งแวดล้อมที่ซับซ้อนทั้งหมดเข้าสู่การจดจำอย่างมีความหมาย¹⁶ อันเป็นกระบวนการทางปัญญา¹⁷ (Cognitive Process) จนเกิดการเรียนรู้ความสัมพันธ์ของตำแหน่ง ขององค์ประกอบต่างๆ ใน สภาพแวดล้อม สร้างเป็นแผนที่ทางจิต (Mental Map)¹⁸ และปรากฏเป็นจินตภาพ (Image) ในที่สุด กล่าวคือเป็นการศึกษาที่พยายามวัดผลสิ่งที่เป็นนามธรรมให้ออกมาเป็นรูปธรรม ซึ่งการศึกษาของ เควิน ลินซ์ (Kevin Lynch) เป็นเสมือนการพยายามคลี่คลายการรับรู้ที่เป็นนามธรรมของปัจเจกเพื่อ การเชื่อมโยงสู่รูปธรรมอันเป็นกายภาพของเมือง ดังที่ลินซ์ได้กล่าวถึงจินตภาพไว้ว่า

จินตภาพ จากสิ่งแวดล้อม คือบทสรุปของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สังเกตกับ สิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อม ได้แสดงความแตกต่างและมีลักษณะที่พิเศษ ในขณะที่ผู้สังเกต ซึ่ง มีสัญชาตญาณในการนำทางตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายและจำต้องมีการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม

¹⁴ กำธร กุลชล. (2545). การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร-การติดตามหาคำตอบในรอบ 40ปี. (หน้า 209).

¹⁵ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542

¹⁶ Carr, S. (1967). the City of the Mind, in W.R.Ewald (ed.), *Environment for Man: The Next Fifty Years*. (pp. 197-226). Bloomington : Indiana University Press.

¹⁷ กำธร กุลชล. (2545). การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร-การติดตามหาคำตอบในรอบ 40ปี. (หน้า 203-213).

¹⁸ วิมลสิทธิ์ ทรยางกูร. (2541). พฤติกรรมมนุษย์และสภาพแวดล้อม. (หน้า 153-187).

จากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สังเกตกับสิ่งแวดล้อมนี้ ทำให้เกิดการเลือกจดจำ การจัดการ และมอบความหมายแก่สิ่งแวดล้อมที่พบเห็น¹⁹

อาจกล่าวได้ว่าจินตภาพเป็นผลผลิตของสิ่งแวดล้อมที่ถูกรับรู้และจำได้จากประสบการณ์ระหว่างปัจเจกกับองค์ประกอบทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมซึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของปัจเจกต่อสิ่งแวดล้อมนั้นๆ ได้²⁰ การศึกษาการรับรู้ของปัจเจกต่อสภาพแวดล้อมในระยะแรกนั้นเป็นการศึกษาในเชิงจิตวิทยาและปรัชญา จนกระทั่ง ลินช์ได้ทำการศึกษาจินตภาพของเมือง ในหนังสือจินตภาพของเมือง (The Image of the City) ซึ่งเป็นการศึกษาที่ขยายไปสู่องค์ความรู้ของการออกแบบและวางแผนสภาพแวดล้อม²¹ โดยการใช้จินตภาพของปัจเจก (Individual Image) ที่มีความสอดคล้องกันจำนวนมากทำการวิเคราะห์ออกมาเป็นจินตภาพสาธารณะ (Public Image) ของเมือง²² หรือที่งานวิจัยชิ้นนี้เรียกว่า “จินตภาพของเมือง” และในท้ายที่สุดได้เสนอทฤษฎีจินตภาพของเมือง เป็นทฤษฎีที่สามารถนำไปปรับใช้ได้กับบริบทที่หลากหลายในการวิเคราะห์และออกแบบเพื่อตอบสนองพฤติกรรมการรับรู้ส่วนรวมที่มีต่อเมือง ซึ่งได้ถูกนำไปใช้ในการขยายองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับจินตภาพของเมืองในแง่มุมต่างๆ อย่างแพร่หลาย ดังเช่นงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับตัวแปรระยะเวลาที่อยู่อาศัยกับการรับรู้ ของ แอน เดฟลิน (Ann Devlin)²³ การศึกษาจินตภาพเพื่อหาความสัมพันธ์ทางนามธรรมระหว่างปัจเจกกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอันเป็นองค์ประกอบของเมือง ของโรเซลล์ และบัสเซอร์ (Rozelle and Bazer)²⁴ ตลอดจนการศึกษาคูณลักษณะทางกายภาพที่ทำให้เกิดการจดจำของ โดนัลด์ แอปเปิลยาร์ด (Donald Appleyard)²⁵ ดังที่จะกล่าวในลำดับต่อไป

จากทฤษฎีจินตภาพสาธารณะในข้างต้น ผู้วิจัยเชื่อว่าสภาพแวดล้อมสามารถปรับปรุงให้ดีขึ้นได้ โดยข้อมูลจากการรับรู้ของปัจเจก ซึ่งอธิบายได้ว่า หากจินตภาพสาธารณะคือสิ่งที่แสดงการรับรู้

¹⁹ Lynch, K. (1960). *The Image Of The City*. Cambridge : MIT Press. (แปลโดย ผู้วิจัย)

²⁰ Boulding, K. E. (1961). *The Image: Knowledge in Life and Society*. University of Michigan Press.

²¹ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. (2541). *พฤติกรรมมนุษย์และสภาพแวดล้อม*. (หน้า 153-187). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

²² Lynch, K. (1960). *The Image Of The City*. (pp. 1-14).

²³ Devlin, A. S. (1976). *The “Small Town” Cognitive Map: Adjusting to a New Environment*, in Gary T. Moore and Reginald G. Golledge(ed.). (pp. 58-66.). Pennsylvania : Dowden, Hutchinson & Ross, Inc..

²⁴ Rozelle, R. M. and J. C. Bazer (1977). *Meaning and Value in Conceptualizing the City*. (pp. 116-122) Journal of the American Institute of Planners 38

²⁵ Appleyard, D. (1969). *Why the buildings are Known: A Predictive Tool for Architects and Planner*. (pp. 131-56). Environment and Behavior 1.

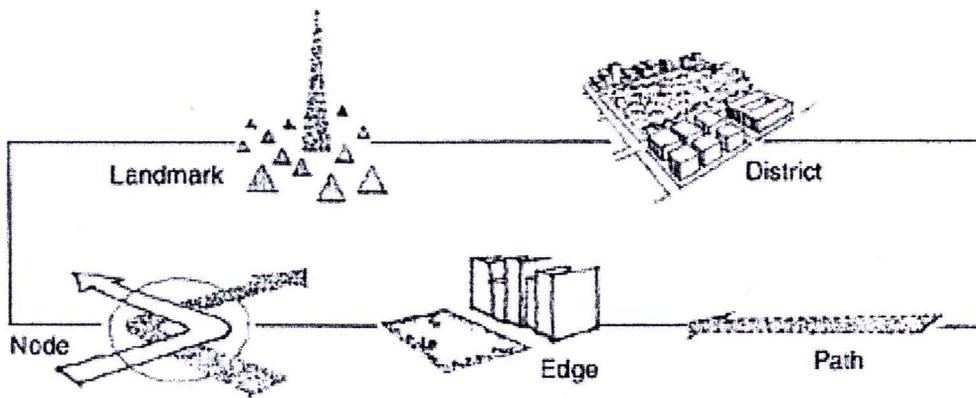
องค์ประกอบทางกายภาพใดๆในพื้นที่ ที่เป็นของปัจเจกจำนวนมาก ย่อมแสดงว่าองค์ประกอบนั้นมี คุณลักษณะทางกายภาพที่ทำให้เกิดกระบวนการบางอย่างนำไปสู่การรับรู้และจดจำ ดังนั้นในการ ปรับปรุงภายใต้เงื่อนไขการรับรู้ โดยการใช้กระบวนการดังกล่าวกับองค์ประกอบใดๆ ของเมืองที่ ต้องการปรับปรุง น่าจะทำให้องค์ประกอบนั้นมีความเด่นชัดจนถูกรับรู้ จดจำและกลายเป็นส่วน หนึ่งของจินตภาพสาธารณะในที่สุด ในทางกลับกันหากมีการควบคุมกระบวนการดังกล่าวได้ ก็ น่าจะสามารถลดผลกระทบจากการที่องค์ประกอบใดๆ มีอิทธิพลต่อการรับรู้ในพื้นที่ได้

การศึกษาจินตภาพของเมือง โดย เดวิน ลินซ์ ดังที่กล่าวไปข้างต้น สามารถใช้ในการอธิบาย กระบวนการรับรู้ระหว่างปัจเจกกับองค์ประกอบต่างๆ ของเมืองรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่าง องค์ประกอบต่างๆ ที่ปัจเจกรับรู้ได้ ดังเช่น การศึกษาเปรียบเทียบจินตภาพสาธารณะของเมือง ระหว่างบอสตัน เจอร์ซีย์ซิตี และลอสแอนเจลิส ของลินซ์ โดยการเลือกพื้นที่ขนาด 2.5 กม. x 4 กม. ในใจกลางเมืองทั้งสาม โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลเพื่อนำไปวิเคราะห์ดังนี้

1. ให้ผู้สังเกตการณ์สำรวจพื้นที่ศึกษา แล้ววาดภาพแผนที่ของพื้นที่ศึกษา ที่มีองค์ประกอบ ทางกายภาพใดๆ พร้อมระบุข้อมูลทางกายภาพในทศวรรษที่มองเห็น ได้ ความโดดเด่น ความต่อเนื่อง ความสัมพันธ์ทางกายภาพที่มีต่อกันขององค์ประกอบในพื้นที่ศึกษา ซึ่ง ข้อมูลทั้งหมดนี้อยู่บนพื้นฐานของการรับรู้ได้ในทันทีเมื่อได้เข้าไปมีประสบการณ์ใน พื้นที่ศึกษา
2. ทำการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรตัวอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งจินตภาพที่มีต่อคุณลักษณะทาง กายภาพในสภาพแวดล้อมของพื้นที่ศึกษา ให้กลุ่มประชากรตัวอย่างทำการอธิบาย คุณลักษณะทางกายภาพ ที่ตั้งขององค์ประกอบ ประกอบกับการวาดภาพจากการจำลอง การเดินทางในพื้นที่ศึกษา ซึ่งใช้กลุ่มประชากรตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นระยะ เวลานานหรือทำงานในพื้นที่ศึกษา โดยสุ่มเลือกประชากรที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ศึกษา

ทั้งนี้ได้ใช้กลุ่มประชากรตัวอย่างในเมืองบอสตัน 30 คน และ เมืองเจอร์ซีย์ซิตี และลอสแอนเจลิส อย่างละ 15 คน แล้วจึงนำข้อมูลองค์ประกอบทางกายภาพจากเมืองทั้งสามมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ ทำการวิเคราะห์ผ่านแผนที่โดยใช้องค์ประกอบทางกายภาพที่ถูกล่ามถึงที่มีผลความถี่ร้อยละ 12.5 ขึ้นไปหรือ 12.5% เพื่อนำไปวิเคราะห์เปรียบเทียบจินตภาพสาธารณะระหว่างเมืองทั้งสาม โดยแบ่ง ความถี่ออกเป็นสี่ช่วงได้แก่ 12.5% – 25%, 25% – 50%, 50% – 75% และ มากกว่า 75% โดยแบ่ง องค์ประกอบออกเป็น 5 กลุ่มด้วยกันคือ เส้นทาง (Path) เป็นช่องทางที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยง การ เคลื่อนที่จากองค์ประกอบหนึ่งไปอีกองค์ประกอบหนึ่ง เช่น ถนน ทางเท้า ลำคลอง เส้นขอบ

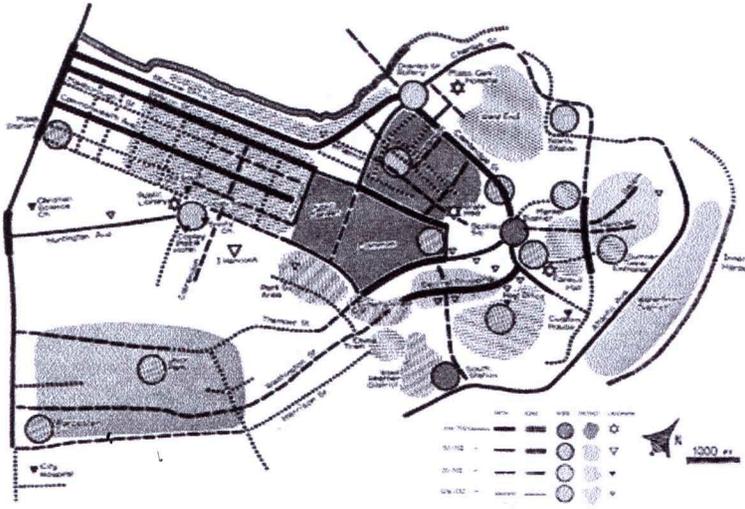
(Edge) เป็นเสมือนเส้นแสดงขอบเขตของบริเวณ เช่น แม่น้ำ กำแพง ภูมิสัญลักษณ์ (Landmark) เป็นจุดที่ใช้ในการอ้างอิง มักเป็นสิ่งทางกายภาพที่มีความแตกต่างจากสภาพแวดล้อมข้างเคียง ชุมทาง (Node) เป็นจุดอ้างอิงดังเช่นภูมิสัญลักษณ์ มักเป็นจุดศูนย์กลางของเส้นทางหรือเป็นพื้นที่ที่เกิดกิจกรรมอย่างหนาแน่น และย่าน (District) เป็นบริเวณของเมืองที่มีเอกลักษณ์ อันเกิดจากลักษณะร่วมกันของบริเวณ ซึ่งปัจเจกสามารถสังเกตได้²⁶ ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 5 กลุ่มนี้เปรียบเสมือน โครงสร้าง (Structure) สำคัญของเมือง โดยองค์ประกอบทั้ง 5 ที่ได้จากการศึกษานี้ได้ถูกนำไปใช้ในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเมืองและประกอบการวางแผนทางในการออกแบบชุมชนเมืองและผังเมือง²⁷ จากการเปรียบเทียบองค์ประกอบต่างในเมืองทั้งสาม พบว่าเมืองที่มีองค์ประกอบของเมืองที่ชัดเจนและมีความเป็นระเบียบจะช่วยให้เกิดการจดจำสภาพแวดล้อมได้ดีนำไปสู่การสร้างจินตภาพได้ง่ายกว่าเมืองที่ไม่มีความเป็นระเบียบ

ภาพที่ 2-2 แสดงองค์ประกอบของเมืองทั้ง 5 ตามทฤษฎีจินตภาพของเมือง (Kevin Lynch, 1960, pp. 47-48.)

²⁶ Lynch, K. (1960). *The Image Of The City*. (pp. 46-48).

²⁷ กำธร กุลชล. (2545). การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร-การติดตามหาคำตอบในรอบ 40ปี. (หน้า 203-213).

ภาพที่ 2-3 แสดงแผนที่จินตภาพของเมืองบอสตันที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Kevin Lynch, 1960, pp. 146.)

ในงานวิจัยของชาติชาย ไชยสิทธิ์ เรื่อง “การศึกษาเพื่อการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกด้านกายภาพ” (A Study of Rattanakosin Outer Area for Physical Development)²⁸ ที่ได้หยิบยกทฤษฎีของลินช์ มาใช้ในการศึกษาจินตภาพสาธารณะของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน และนำองค์ประกอบเมืองทั้ง 5 มาใช้เป็นตัวพิจารณาว่าองค์ประกอบทางกายภาพใดๆ ของเมืองจัดอยู่ประเภทใดในทฤษฎีองค์ประกอบเมืองทั้ง 5 เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงกายภาพ อาทิเช่น การเน้นหรือปรับปรุงภูมิสัญลักษณ์ ให้ชัดเจนสมกับการเป็นสัญลักษณ์ชี้แนะของพื้นที่ การจัดเส้นทาง การเน้นขอบเขตของย่าน เป็นต้น ซึ่งคาดว่าจะทำให้เกิดการจดจำพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในได้ดียิ่งขึ้น

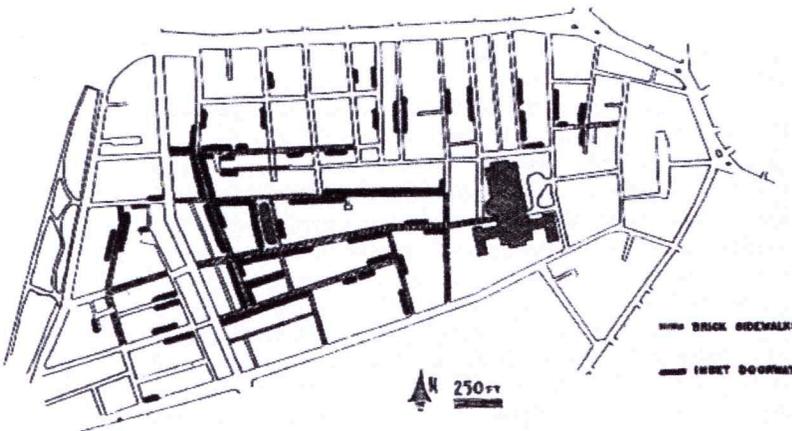
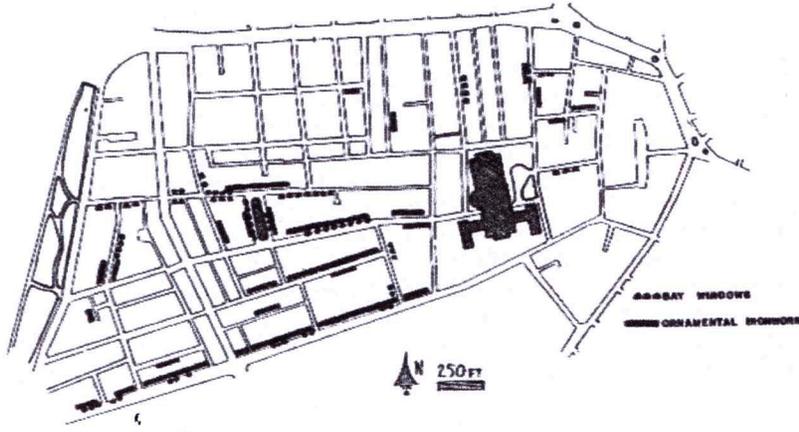
จากงานวิจัยของชาติชาย ที่มีการวิเคราะห์องค์ประกอบต่างๆ ของเมือง ผ่านทฤษฎีองค์ประกอบเมืองทั้ง 5 แล้วทำการเลือกองค์ประกอบตลอดจนคุณลักษณะทางกายภาพต่างๆ ที่นำไปใช้ในการปรับปรุงกายภาพของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน โดยผู้วิจัย ซึ่งมีการให้ความสำคัญกับองค์ประกอบเดิมของเมือง จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาผ่านจินตภาพสาธารณะที่มาจากผู้วิจัย อย่างไรก็ตามสำหรับในงานวิจัยเพื่อปรับปรุงกายภาพของถนนราชดำเนินนี้ จากข้อมูลกายภาพของพื้นที่ศึกษาที่กล่าวถึงการรับรู้ที่เกิดขึ้นในข้างต้น พบว่าปัจเจกได้มีการรับรู้และจดจำองค์ประกอบใหม่ ซึ่งเป็นการแสดงว่าองค์ประกอบใดๆ ที่ถูกรับรู้และจดจำอาจมิได้มีเฉพาะองค์ประกอบเดิม

²⁸ ชาติชาย ไชยสิทธิ์. (2528). การศึกษาเพื่อการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกด้านกายภาพ. (หน้า 153-160). วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท, สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

และคุณลักษณะขององค์ประกอบนั้น ได้มีผลต่อการรับรู้ที่นำไปสู่การจดจำในพื้นที่ถนนราชดำเนิน นำไปสู่คำถามหลักของงานวิจัยว่า องค์ประกอบใดบ้างที่ปัจเจกผู้ใช้พื้นที่สามารถรับรู้และจดจำจนปรากฏอยู่ในจินตภาพสาธารณะของพื้นที่ จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาผ่านจินตภาพสาธารณะที่เกิดจากการรวบรวมจินตภาพของปัจเจกในพื้นที่ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยของชาติชายดังกี่กล่าวไว้ในข้างต้น ซึ่งข้อมูลจินตภาพที่มาจากปัจเจกนี้ น่าจะสามารถให้แง่มุมของข้อมูลที่มาจากผู้พื้นที่ ที่จะสามารถทำให้เข้าใจการรับรู้และการจดจำที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาได้

อย่างไรก็ตาม สำหรับในงานวิจัยนี้ ซึ่งต้องมีการขยายผลการรับรู้และจดจำองค์ประกอบไปสู่คุณลักษณะทางกายภาพขององค์ประกอบที่เป็นที่รับรู้และจดจำ เพื่อที่จะสามารถนำข้อมูลดังกล่าวไปวิเคราะห์และเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนากายภาพของพื้นที่ในรูปแบบนโยบายได้ จากการศึกษาเพิ่มเติมพบว่าลินช์ได้มีการศึกษาคุณลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา จากงานศึกษาจินตภาพต่อเนื่องของเมืองบอสตันในพื้นที่ บีคอน ฮิลล์ (Beacon Hill) ซึ่งมีความเป็นย่าน (District) ที่ชัดเจน กล่าวคือ เป็นบริเวณของเมืองที่มีเอกลักษณ์จากการที่มีลักษณะร่วมกันของบริเวณสามารถสังเกตได้ จากผลการศึกษาพบว่ามีกรรับรู้และจดจำคุณลักษณะทางกายภาพต่างๆผ่านการกล่าวถึงคุณลักษณะดังกล่าวเมื่อทำการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล ซึ่งผลคุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกจดจำได้จากการศึกษานี้ ผู้วิจัยพบว่ามีประเภทของข้อมูล 2 กลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มคุณลักษณะทางกายภาพของสิ่งก่อสร้างที่เป็นสถาปัตยกรรม เช่น หน้าต่าง ทางเดินใต้อาคาร สิ่งประดับตกแต่งอาคาร หลังคา สีของสิ่งก่อสร้าง เป็นต้น และกลุ่มคุณลักษณะทางกายภาพของบริบทแวดล้อมของสิ่งก่อสร้าง เช่น ถนน ความลาดชัน วัสดุทางเดิน เป็นต้น ซึ่งข้อมูลที่ได้นี้จะมีการคัดกรองคุณลักษณะทางกายภาพจากการที่ประชากรตัวอย่างมีการกล่าวถึงอย่างน้อยที่สุด 3 คน²⁹ขึ้นไปในการนำมาใช้วิเคราะห์ผลการศึกษา และทำการวิเคราะห์แยกเป็นประเด็นต่างๆจากคุณลักษณะที่ถูก โดยทำการวิเคราะห์เพื่ออธิบายคุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกกล่าวถึงของย่านที่อยู่ในทัศนวิสัยที่สามารถมองเห็นได้เมื่อเข้าไปในพื้นที่ศึกษาผ่านการนำเสนอ โดยใช้แผนที่ แสดงตัวอย่างแผนที่ต่างๆในภาพที่ 2-4 ซึ่งทำให้ทราบว่าคุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกกล่าวถึงนั้นปรากฏอยู่อย่างความสอดคล้องกันกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ศึกษา จากตัวอย่างการศึกษานี้ได้แสดงถึงการวิเคราะห์ คัดกรองคุณลักษณะทางกายภาพตลอดจนการแยกประเภทข้อมูลเพื่อนำไปใช้เป็นประเด็นในการวิเคราะห์

²⁹ Lynch, K. (1960). *The Image Of The City*. (pp. 162-172).

ภาพที่ 2-4 แผนที่แสดงการคุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกกล่าวถึง (Kevin Lynch, 1960, pp. 166.)

จากการศึกษาของลินช์แสดงถึงการใช้การรับรู้ของปัจเจกในการคลี่คลายกายภาพของพื้นที่ศึกษาทั้งในระดับองค์ประกอบของเมืองและในระดับคุณลักษณะทางกายภาพ ซึ่งทำให้มีการศึกษาวิจัยที่เป็นการต่อยอดการศึกษาและทฤษฎีของของลินช์ ดังเช่น การศึกษาตัวแปรที่มาจากปัจเจก เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาจินตภาพ การศึกษาเพื่อทฤษฎีคุณลักษณะทางกายภาพที่ทำให้เกิดการรับรู้และจดจำ ตลอดจนการประยุกต์ใช้ทฤษฎีโครงสร้าง (Structure) ของเมืองที่นำไปเชื่อมโยงกับความชื่นชอบของปัจเจกที่มีต่อคุณลักษณะทางกายภาพ ซึ่งการค้นคว้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว น่าจะเป็นประโยชน์ในการทำงานศึกษาวิจัยนี้ในการพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ของปัจเจก การเลือกเครื่องมือและแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ ดังจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

2.3 กลุ่มทฤษฎีและงานวิจัยที่เป็นการต่อยอดจากการศึกษาของลินซ์

กลุ่มทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรในการศึกษาจินตภาพ

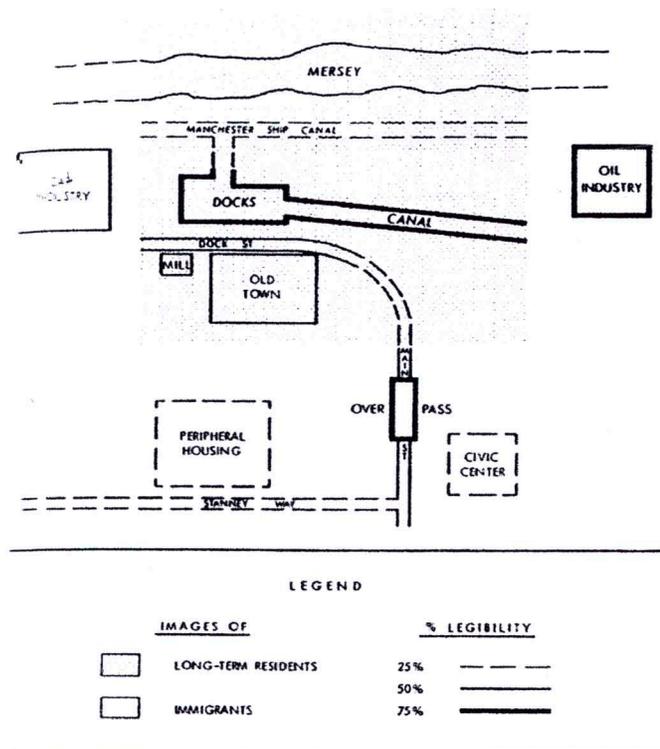
ในการศึกษาจินตภาพมีตัวแปรสำคัญที่ต้องควบคุมและคำนึงถึงในขั้นตอนการวิเคราะห์คือการกำหนดกลุ่มประชากรตัวอย่างการศึกษาซึ่ง เจ คักลาส พอร์เทียส (J. Douglas Porteous) ได้รวบรวมจากการศึกษาจินตภาพต่างๆ ไว้ในหนังสือ *Environment & Behavior-Planning and everyday urban life*³⁰ สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการศึกษาจินตภาพ คือ เพศและอายุประสบการณ์ ฐานะทางสังคม ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และภูมิประเทศของพื้นที่ ทั้งนี้ในการศึกษานี้เป็นการศึกษาจินตภาพของคนในท้องถิ่น มีการกำหนดพื้นที่ศึกษาในพื้นที่เดียวกัน ประกอบกับข้อจำกัดทางด้านเวลาในการศึกษา จึงได้ตัดปัจจัยทางด้าน เพศและอายุ ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ฐานะทางสังคมและภูมิประเทศของพื้นที่ คงไว้เฉพาะ ปัจจัยทางด้านประสบการณ์ โดยประสบการณ์ในที่นี้หมายถึงประสบการณ์ที่มีต่อเมืองการใช้ชีวิต ระยะเวลาที่อยู่อาศัย สิ่งเหล่านี้มีผลกับการเกิดจินตภาพ ตัวอย่างเช่น การศึกษาจินตภาพของ เมืองท่าเรือ เอลเลสเมียร์ (Ellesmere) ประเทศอังกฤษ ที่ใช้องค์ประกอบที่ถูกรับรู้จดจำได้และมีความถี่ร้อยละ 25 หรือ 25% ขึ้นไปเป็นเกณฑ์ในการคัดกรององค์ประกอบเพื่อนำไปวิเคราะห์เปรียบเทียบจินตภาพสาธารณะระหว่างกลุ่มผู้อาศัยอยู่ในเมืองและกลุ่มผู้อพยพ โดยแบ่งความถี่ออกเป็นสามช่วงได้แก่ 25% – 50%, 50% – 75% และ มากกว่า 75% จากประชากร 25 คน แสดงผลการศึกษาได้ดังภาพที่ 2-6 ซึ่งพบว่ากลุ่มผู้อยู่อาศัยที่อยู่ในเขตเมืองเก่าใจกลางเมืองจะมีจินตภาพที่มีการเชื่อมโยงกับองค์ประกอบเก่าแก่ของเมือง ในขณะที่กลุ่มผู้อพยพที่อาศัยอยู่โดยรอบเมืองนั้นมิมีจินตภาพที่เชื่อมโยงโดยเส้นทางการคมนาคมเป็นสำคัญ

ซึ่งค่าความถี่ในข้างต้นนี้มีความสัมพันธ์กับค่าความถี่ที่ถูกใช้ในการศึกษาของลินซ์ ดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อที่ 2.2 ที่ใช้ค่าความถี่สี่ช่วงได้แก่ 12.5% – 25%, 25% – 50%, 50% – 75% และ มากกว่า 75% จากประชากร เมืองบอสตัน 30 คน ทั้งนี้ค่าความถี่ที่ 25% เป็นค่าต่ำสุดที่ถูกใช้ร่วมกัน ซึ่งคิดเป็นประชากรประมาณ 7 คนของประชากร 25 คน และ คิดเป็นประชากรประมาณ 8 คนของประชากร 30 คน จากการศึกษาของพอร์เทียสและลินซ์ ตามลำดับ จากแนวทางการเก็บข้อมูลในข้างต้น ในการศึกษาวิจัยนี้จึงใช้ประชากรตัวอย่าง 30 คน และเลือกใช้ค่าความถี่ที่ 25 % ในการคัดกรององค์ประกอบของเมืองเป็นข้อมูลจินตภาพสาธารณะของพื้นที่ศึกษา

จากการศึกษาในข้างต้นแสดงถึงตัวแปรของการศึกษาการรับรู้และจดจำองค์ประกอบที่มีผลมาจากประสบการณ์ที่มีต่อพื้นที่ศึกษา ดังนั้นในการศึกษากลุ่มประชากรตัวอย่างจึงต้องมิ

³⁰ Porteous, D. (1977). *Environment & Behavior-Planning and everyday urban life*. Philippines : Addison-Wesley Publishing Company.

ประสบการณ์ชั้นต่ำในระยะเวลาหนึ่งที่มีต่อพื้นที่ศึกษา จากการศึกษางานวิจัยที่มีการควบคุมตัวแปรทางด้านประสบการณ์และมีการศึกษาผ่านแผนที่จินตภาพเช่นเดียวกันได้แบ่งกลุ่มของประสบการณ์คือกลุ่มที่มีประสบการณ์ระยะยาว 5 ขึ้นไปและกลุ่มที่มีประสบการณ์ระดับกลาง 2-4 ปี³¹ สำหรับในการศึกษานี้จึงกำหนดให้กลุ่มศึกษาต้องมีประสบการณ์อยู่อาศัยหรือทำงาน ทำกิจกรรมที่เป็นประจำสม่ำเสมออยู่ในพื้นที่ศึกษาขั้นต่ำ 2 ปีขึ้นไป

ภาพที่ 2-5 แสดงการเปรียบเทียบการรับรู้องค์ประกอบเมืองท่าเรือ เฮลเลสมียร์ ระหว่างผู้อาศัยในใจกลางเมืองเก่าและผู้อพยพมาใหม่ (*Environment and Behavior-Planning and everyday urban life*, 1977)

³¹ Huyhn, N. T., G. B. Hall, S. Doherty and W. W. Smith. (2008). *The Canadian Geographer* 52. (pp. 222-240). Canadian Association of Geographers.

นอกจากนี้ในการศึกษาจินตภาพยังพบว่า จินตภาพที่เกิดขึ้นนั้นมีความสัมพันธ์กับรูปแบบกิจกรรมที่ทำ³² ยกตัวอย่างเช่น ในพื้นที่ละแวกบ้านของตนเองซึ่งปัจเจกจะสามารถอธิบายและเขียนแผนที่จินตภาพได้ดีกว่าพื้นที่อื่นๆ³³ ฮอร์ตัน (Horton) และเรย์โนลด์ (Raynold)³⁴ พบว่าการทำกิจกรรมมีผลกับขนาดขอบเขตของจินตภาพด้วย จากการศึกษาการรับรู้ในละแวกบ้านที่อยู่ชานเมืองกับเมือง พบว่ามีแนวโน้มที่ขอบเขตของการรับรู้จะลดลงไปเรื่อยๆ เมื่อห่างไกลจากละแวกบ้าน เปรียบเสมือนรูปสามเหลี่ยม โดยมีการรับรู้บริเวณละแวกบ้านดังเช่นส่วนฐานของสามเหลี่ยม และมีขอบเขตการรับรู้ที่แคบลงเสมือนยอดของสามเหลี่ยมพื้นที่เมืองที่ไกลออกไป รูปแบบที่เกิดขึ้นนี้เกิดเนื่องจากกิจกรรมของคนที่มีต่อละแวกบ้านมีรัศมีที่กว้างกว่าในขณะที่การเดินทางเข้าสู่เมืองเพื่อทำกิจกรรมมีรัศมีพื้นที่ที่แคบกว่า จึงเกิดเป็นรูปแบบการรับรู้ที่เป็นสามเหลี่ยมระหว่างละแวกบ้านและเมือง อย่างไรก็ตามขอบเขตของการรับรู้จะมีการขยายออกไปเสมือนโครงข่ายตามกิจกรรมที่ทำ โดยเฉพาะกิจกรรมที่ทำเป็นประจำสม่ำเสมอ ดังเช่นการไปทำงาน การซื้อของ ดังนั้นพื้นที่ทำกิจกรรมนั้นจะมีรูปแบบคล้ายคลึงกับแผนที่จินตภาพของปัจเจกนั้นด้วย³⁵ ซึ่งจะประกอบไปด้วยโครงข่ายมากมายร่วมกับโครงข่ายพื้นที่เฉพาะที่เกิดจากกิจกรรมที่พิเศษ อันเป็นผลมาจากการเรียนรู้โดยอาศัยการเชื่อมโยงจากโครงข่ายที่เกิดจากการกระทำเป็นประจำสม่ำเสมออยู่แล้ว พัฒนาและขยายโครงข่ายต่อไปอีก³⁶

จากข้างต้น ในการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการตัวแปรของกลุ่มประชากรตัวอย่าง จึงเลือกใช้กลุ่มประชากรตัวอย่าง 30 คนที่อยู่อาศัย ทำงานหรือทำกิจกรรมที่เป็นประจำสม่ำเสมอในพื้นที่ศึกษา เนื่องจากน่าจะมีจินตภาพของพื้นที่ศึกษาที่ชัดเจนมากกว่าผู้ที่ไม่ได้อยู่อาศัยและไม่มีกิจกรรมที่สม่ำเสมอในพื้นที่ศึกษา โดยมีประสบการณ์ในพื้นที่ขั้นต่ำ 2 ปี และเลือกใช้ค่าความถี่ที่ 25 % ในการคัดกรององค์ประกอบของเมืองเป็นข้อมูลจินตภาพสาธารณะของพื้นที่ศึกษา

³² Georgia, Z. (1969). *Empirical Analysis of Urban Neighborhood Perception*. Unpublished M.A. thesis Ohio State University. (แปลโดย ผู้วิจัย)

³³ Lee, T. (1970). *Perceived Distance as a Function of Direction in the City*. (pp. 40-51). *Environment and Behavior* 2. (แปลโดย ผู้วิจัย)

³⁴ Horton, F.E. and D.R. Reynolds (1971). *Effect of the Urban Spatial Structure on Individual Behavior*. (p. 36-48). *Economic Geography* 47.

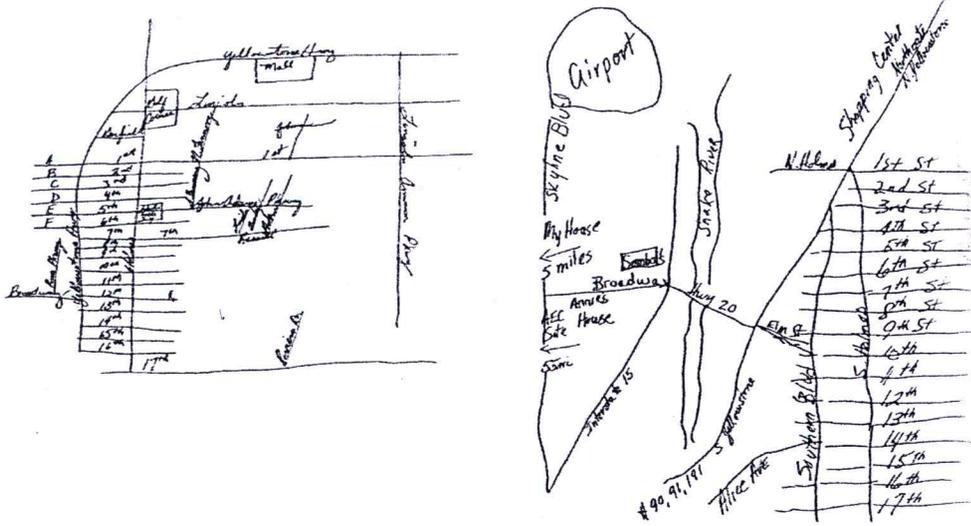
³⁵ Wolpert, J. (1965). *Behavioral Aspects of the Decision to Migrate*. (pp. 159-169). *Paper and Proceeding of the Regional Science Associate* 15. (แปลโดย ผู้วิจัย)

³⁶ Asch, S. E. (1952). *Social Psychology*. England Cliffs, N.J. : Prentice-Hall.

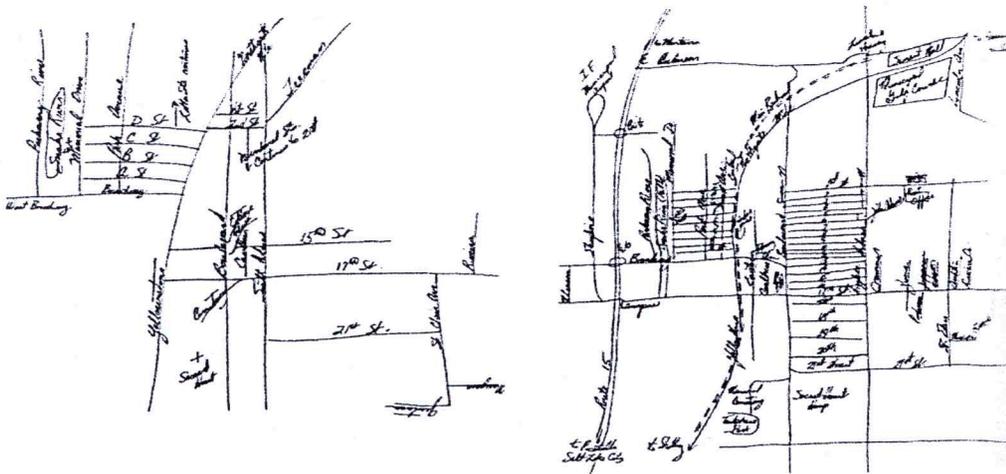
เครื่องมือในการเก็บข้อมูลจินตภาพ

ในการรวบรวมจินตภาพของปัจเจกนั้น นอกเหนือจากการใช้วิธีการเขียนแผนที่ตามวิธีการศึกษาของลินซ์แล้ว ลินซ์ยังใช้วิธีการสัมภาษณ์ประกอบในการเก็บข้อมูลเพื่อหาความทรงจำที่ชัดเจนที่สุด โดยการสร้างชุดคำถามที่ถามถึงสถานที่ต่างๆและกิจกรรมของผู้ถูกสัมภาษณ์ เช่น “สถานที่ใดคือสิ่งที่คุณนึกถึงเป็นอย่างแรกเมื่อเข้ามาในพื้นที่, สถานที่ใดของเมืองที่มีความสำคัญในการบ่งบอกทิศทาง, อธิบายลำดับสิ่งที่มองเห็น, อธิบายสถานที่ในภาพว่าอยู่ที่ใด ใช้สิ่งใดบ่งบอกว่าอยู่ในบริเวณดังกล่าวจะหาสถานที่ดังกล่าวได้อย่างไร” เป็นต้น นอกจากการสัมภาษณ์เพื่อขยายความความทรงจำและลักษณะทางกายภาพแล้ว การสัมภาษณ์น่าจะเป็นตัวช่วยในการคัดกรองข้อมูลที่ได้จากความทรงจำจากการศึกษาของ แอน เดฟลิน (Ann Devlin) เรื่อง *The “Small Town” Cognitive Map: Adjusting to a New Environment* ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการรับรู้องค์ประกอบต่างๆของเมืองไอคาโอ ฟอล รัฐไอดาโฮ (Idaho Fall, Idaho) ของกลุ่มผู้แม่บ้านทหาร ซึ่งไม่คุ้นเคยกับพื้นที่มาก่อน ทำการศึกษาโดยการให้กลุ่มแม่บ้านเขียนแผนที่จินตภาพหลังจากมาอยู่ในพื้นที่ศึกษา 2-3 สัปดาห์ และทำการเก็บข้อมูลอีกครั้งเมื่อเวลาผ่านไป 3 เดือน ในกลุ่มศึกษาเดียวกัน จากการศึกษาพบว่าการรับรู้องค์ประกอบของเมืองที่มีการใช้สอยชัดเจนมากยิ่งขึ้นรวมไปถึงขอบเขตการรับรู้ที่ขยายมากยิ่งขึ้นหลังจากมีประสบการณ์ในพื้นที่มากยิ่งขึ้นดังแสดงในภาพที่ 2-6 และ 2-7 ซึ่งข้อสรุปของการศึกษานี้เน้นเป็นการขยายผลการศึกษาเกี่ยวกับ ภูมิสัญลักษณ์ (Landmark) อันเป็นองค์ประกอบของเมืองตามทฤษฎีของลินซ์ สรุปได้ว่าภูมิสัญลักษณ์ที่ปรากฏในแผนที่จินตภาพบางส่วนนั้นมีความเชื่อมโยงกับหน้าที่และการใช้สอยดังตารางที่ 1 ในการศึกษาที่ใช้เรียกว่า “Functional Landmark”³⁷ สามารถแบ่งออกเป็นสามประเภท คือ ภูมิสัญลักษณ์ที่มีการใช้สอยและมีลักษณะทางกายภาพที่เด่นชัดสามารถทำให้เกิดการรับรู้ทางสายตาได้ง่าย มีความโดดเด่น ภูมิสัญลักษณ์ที่มีการใช้สอยที่สำคัญแต่มีลักษณะทางกายภาพไม่เด่นชัด ยากแก่การรับรู้ทางสายตา และภูมิสัญลักษณ์ที่มีการใช้สอยที่เป็นการส่วนตัว อาจมีการจดจำเนื่องมาจากกิจกรรมส่วนตัว หรือความสำคัญทางค่านิจใจที่เป็นนามธรรม เป็นต้น

³⁷ Devlin, A. S. (1976). *The “Small Town” Cognitive Map: Adjusting to a New Environment*, in Gary T. Moore and Reginald G. Golledge(ed.). (pp. 58-66).

ภาพที่ 2-6 แสดงตัวอย่างการเก็บข้อมูลจินตภาพส่วนบุคคลครั้งที่ 1 (Ann S. Devlin, 1976)

ภาพที่ 2-7 แสดงตัวอย่างการเก็บข้อมูลจินตภาพส่วนบุคคลครั้งที่ 2 (Ann S. Devlin, 1976)

Landmarks		
Landmark Category	Initial Map	Follow-up Map
Physical-perceptual		
Falls	3	4
LDS temple	4	4
LDS hospital	6	5
Functional		
Functional-perceptual		
Country Club Shopping Mall	7	12
Golf course	4	8
Tautphaus Park	3	8
Sacred Heart Hospital	2	5
Idaho Falls High School	1	3
Library	2	3
Functional (shared)		
Albertson's 1st Street Supermarket	4	5
Yellowstone Highway underpass	3	4
Personal functional		
Home	5	3
Other (number of different places indicated)	10	16

ภาพที่ 2-8 แสดงการรับรู้ภูมิสัญลักษณ์ของเมือง ไอดาโฮฟอล รัฐ ไอดาโฮ (Ann S. Devlin, 1976)

ในการจดจำองค์ประกอบใดๆ ได้นั้น ความรู้สึกทางนามธรรมก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการจดจำได้ ซึ่งสิ่งแวดล้อมนั้นอาจมีความสำคัญทางจิตใจของผู้ทดสอบ ความประทับใจ ความผูกพันที่มีต่อสถานที่ ซึ่งอาจใช้วิธีการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลดังกล่าว ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาของโรเซลเล่ และบ๊ซเซอร์ (Rozelle and Bazer) ได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ บุคคลที่อยู่อาศัยใน ฮุสตัน (Houston) รัฐ เท็กซัส จำนวน 52 คน โดยการตั้งคำถามหลักสามคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ สามคำถามด้วยกัน ประกอบไปด้วย ชาวเมืองมองเมืองของเขาอย่างไร เพื่อเป็นการเข้าใจถึงการรับรู้สัญลักษณ์ของพื้นที่ เส้นทางการสัญจรและความประทับใจจากมุมมองต่างๆ อะไรที่ทำให้ชาวเมืองให้ความสำคัญกับสิ่งนั้น เป็นคำถามเพื่อใช้ในการศึกษาอ้างอิงสภาพทางสังคม เหตุผลของความสำคัญ ฐานะ และวัฒนธรรม, ชาวเมืองมีวิธีการจำสิ่งนั้นอย่างไร³⁸ เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ผลจากสองคำถามแรก โดยผู้วิจัยเชื่อว่าความสัมพันธ์ทางนามธรรมนี้น่าจะช่วยในการบ่งชี้ทิศทางในการพัฒนาลักษณะทางกายภาพของเมืองต่อไป

³⁸ Rozelle, R. M. and J. C. Bazer (1977). *Meaning and Value in Conceptualizing the City*. (pp. 116-122)

จากการศึกษาข้างต้น ทำให้ทราบได้ว่าองค์ประกอบใดๆที่ปรากฏในจินตภาพของปัจเจกนั้น อาจเกิดมาจากการจดจำที่มีนัยสำคัญบางประการ การจำได้อาจหมายถึงการจดจำที่มาจากการใช้ สอຍ หรือคุณค่าทางจิตใจที่เป็นนามธรรม จากการศึกษาดังนี้เป็นส่วนที่เพิ่มเติมจากการศึกษาของ ลินซ์ ซึ่งจะนำไปสู่การขยายองค์ความรู้ต่อไป ดังเช่นในการศึกษาวิจัยนี้ ซึ่งมุ่งเน้นเพื่อให้ได้ผลที่เป็นลักษณะทางกายภาพ จึงต้องมีการประเมินองค์ประกอบของเมืองที่มาจากความทรงจำ โดย เลือกรใช้ข้อมูลองค์ประกอบที่ตัวปัจเจกเองสามารถอธิบายถึงลักษณะทางกายภาพขององค์ประกอบ ดังกล่าวได้ ซึ่งการสัมภาษณ์น่าจะเป็นวิธีที่ช่วยในการขยายความถึงที่มาของการจดจำ ความสัมพันธ์ของตัวปัจเจกที่มีต่อองค์ประกอบที่จำได้ ดังนั้นการสัมภาษณ์จึงเป็นเสมือนตัวช่วย ในการเก็บข้อมูลซึ่งนอกจากจะช่วยในการขยายความความทรงจำที่เกิดขึ้นแล้ว ยังเป็นข้อมูลที่ใช้ในการ เชื่อมโยงการให้คุณค่าทางนามธรรมที่ปัจเจกมีต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพต่างๆ ที่ปรากฏใน จินตภาพของปัจเจก ซึ่งจะช่วยในการประเมินองค์ประกอบของเมืองที่มาจากความทรงจำ การ วิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมและการขยายผลสู่ลักษณะทางกายภาพต่อไป

การศึกษาวิเคราะห์คุณลักษณะทางกายภาพจากองค์ประกอบที่เป็นที่รับรู้และจดจำ

จากงานศึกษาจินตภาพในพื้นที่ บีคอน ฮิลล์ (Beacon Hill) ของลินซ์ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น ซึ่งทำให้ทราบถึงแนวทางในการวิเคราะห์และคัดกรองคุณลักษณะทางกายภาพที่ได้จากการศึกษา จินตภาพของปัจเจกผ่านการสัมภาษณ์ แล้วใช้คุณลักษณะทางกายภาพที่รับรู้และจดจำได้เป็นข้อมูล สำคัญ ที่นำไปสู่การอธิบายคุณลักษณะของย่าน (District) ที่เกิดจากความสอดคล้องของคุณลักษณะ ทางกายภาพที่ถูกรับรู้และจดจำได้ในพื้นที่ศึกษา ซึ่งการศึกษาชิ้นนี้จะเป็นแนวทางไปสู่ผล คุณลักษณะทางกายภาพที่เป็นที่รับรู้และจดจำได้

จากการศึกษาคุณลักษณะทางกายภาพในทำนองเดียวกันนี้ ของ โดแนล แอปเปิลยาร์ด (Donald Appleyard) ซึ่งเป็นการศึกษาที่ขยายองค์ความรู้จากการศึกษาจินตภาพของลินซ์ ที่ได้อธิบายถึง คุณลักษณะทางกายภาพของอาคาร โดยแอปเปิลยาร์ดได้ทำการศึกษารูปแบบอาคารต่างๆ ในเมือง กุยแควด กุยยานา (Ciudad Guyana) ประเทศ เวเนซุเอล่า จากกลุ่มประชากรตัวอย่าง 52 ครัวเรือน โดยบทสรุปของการศึกษาสามารถจำแนกปัจจัยที่ช่วยให้ปัจเจกสามารถรับรู้สภาพแวดล้อมได้ดี ซึ่ง ประกอบไปด้วย

1. คุณลักษณะของรูปร่าง (Form Attribute) ได้แก่ *เส้นรอบรูป* (Contour) อาคารที่ตั้งอยู่อย่าง โดดเดี่ยวเด่นชัด *ขนาด* (Size) หรืออาจเป็นคุณลักษณะหนึ่งเดียวในพื้นที่เช่น โรงเรียนใน ชุมชน *รูปร่าง* (Shape) *พื้นผิว*ของอาคาร (Surface) *ความสว่าง* ลักษณะพื้นผิว *ความซับซ้อน*

2. คุณลักษณะของทัศนวิสัยที่สามารถมองเห็นได้ (Visibility Attribute) ซึ่งขึ้นกับมุมมอง (Viewpoint) ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตั้ง ระยะเวลาในการมอง ตลอดจน สภาพแวดล้อมของที่ตั้ง ความถี่ไหลของการจราจรหรือคนเดินถนน
3. การใช้สอย (Use and Significant) อาคารที่มีการใช้สอยบ่อยหรือมีกิจกรรมเฉพาะตัว มีผลต่อการจดจำ เช่น โรงพยาบาลที่มีผู้คนทั่วไปเข้าไปใช้สอยมากจะถูกจดจำได้มาก ในขณะที่พื้นที่สัญลักษณ์ทางศาสนา พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ถูกจดจำได้น้อยกว่า³⁹

จากแนวคิดของแอปเปิลยาร์ดในข้างต้นนี้ จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ทำให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจ การรับรู้และจดจำที่มีต่อคุณลักษณะทางกายภาพว่ามีผลต่อการรับรู้และจดจำอย่างไร และความเชื่อมโยงระหว่างคุณลักษณะทางกายภาพกับสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมให้เกิดการรับรู้อย่างไร

อย่างไรก็ตาม แนวคิดของแอปเปิลยาร์ดนั้นมาจากการศึกษาเฉพาะในสิ่งก่อสร้างที่เป็นอาคารสูง ในขณะที่ผลการศึกษาคคุณลักษณะทางกายภาพในย่าน บิคอน ฮิลล์ของลินซ์ ได้แสดงถึงกายภาพองค์ประกอบของเมืองที่ถูกรับรู้และจดจำทั้งในกลุ่มสิ่งก่อสร้างและบริบทแวดล้อม ประกอบกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ถนนราชดำเนินเป็นพื้นที่ที่มีการควบคุมความสูง มีสิ่งก่อสร้างและบริบทแวดล้อมที่แตกต่างจากพื้นที่ศึกษาของแอปเปิลยาร์ด จึงอาจให้ผลคุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกรับรู้จดจำได้ที่แตกต่างกันออกไปซึ่งผู้วิจัยผู้วิจัยได้ตระหนักถึงข้อแตกต่างนี้และเปิดรับข้อมูลทั้งในส่วน of สิ่งก่อสร้างและบริบทแวดล้อมของพื้นที่ศึกษา ซึ่งคาดว่าจะประโยชน์ในการวิเคราะห์เพื่อเสนอแนวทางในการส่งเสริมและควบคุมคุณลักษณะทางกายภาพได้อย่างครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้การศึกษาวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนารูปแบบทางกายภาพของเมืองจากความเห็นของปัจเจกผ่านกระบวนการรับรู้และการมองเห็น โดยการเสนอรูปแบบที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมกับพื้นที่ ซึ่งหากมีการกำหนดในการส่งเสริมและควบคุมคุณลักษณะโดยผ่านความเห็นชอบของปัจเจกที่อยู่อาศัยและเป็นผู้ใช้สอยในพื้นที่ เชื่อว่าจะเป็นการเอื้อให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและชุมชน ทำให้ได้แนวทางปฏิบัติซึ่งน่าจะมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นจากการที่ชุมชนมีความเข้าใจและมีส่วนร่วมในการสร้างนโยบายในพัฒนาพื้นที่อยู่อาศัยของตนเอง ดังที่ แจ็ค ลีออน นัสซาร์ (Jack Leon Nasar) ได้กล่าวถึงการศึกษาของ ลินซ์ ว่า

การทำให้เมืองมีเอกลักษณ์ (Identity) และ โครงสร้าง (Struture) ที่ชัดเจน อ่าน ได้ง่ายขึ้น ไม่เพียงพอ เนื่องจากปัจเจกผู้ใช้สอยเมืองนั้น มีความรู้สึกและความเชื่อมโยงกับภาพของ

³⁹ Appleyard, D. (1969). *Why the buildings are Known: A Predictive Tool for Architects and Planner.* (pp. 131-56).

เมือง ทั้งความรู้สึกทางค่านิยมและลบ ดังนั้นความรู้สึกและความหมายต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้น จะเป็นสิ่งที่ประเมินค่าภาพ (Image) ของเมือง⁴⁰

จากแนวคิดของ นัสซาร์ จะเป็นส่วนต่อแยกจากการศึกษาของ ลินซ์และแอปเปิลยาร์ด ซึ่ง การศึกษาของลินซ์ จะเป็นการหาลักษณะประกอบของเมืองที่มีผลต่อการรับรู้และจดจำได้ ในส่วนของ แอปเปิลยาร์ดจะเป็นการอธิบายคุณลักษณะขององค์ประกอบ ว่ามีคุณลักษณะอย่างไรทำให้เกิดการ จดจำ ในขณะที่นัสซาร์นั้น จะเป็นการสรุปว่าคุณลักษณะใดๆ จะมีความเหมาะสมและไม่เหมาะสม ที่จะนำไปใช้และควบคุมตามลำดับ โดยประเมินร่วมกับความพึงพอใจของปัจเจกผู้ใช้พื้นที่

การศึกษาคุณลักษณะทางกายภาพและความชื่นชอบ

จากการศึกษาของนัสซาร์ ที่มีการศึกษาการรับรู้และการประเมินค่าทัศนียภาพของที่อยู่อาศัย (Perception and Evaluation of Residential Street Scenes) เพื่อหาแนวทางในการพัฒนารูปแบบทาง กายภาพพื้นที่อยู่อาศัยของเมือง โดยการหาคุณลักษณะกายภาพที่ได้จากการรับรู้และทำการประเมิน ค่าคุณลักษณะเหล่านั้นเพื่อนำไปสรุปเป็นแนวทางพัฒนา กระบวนการทั้งหมดมีสามขั้นตอนดังนี้

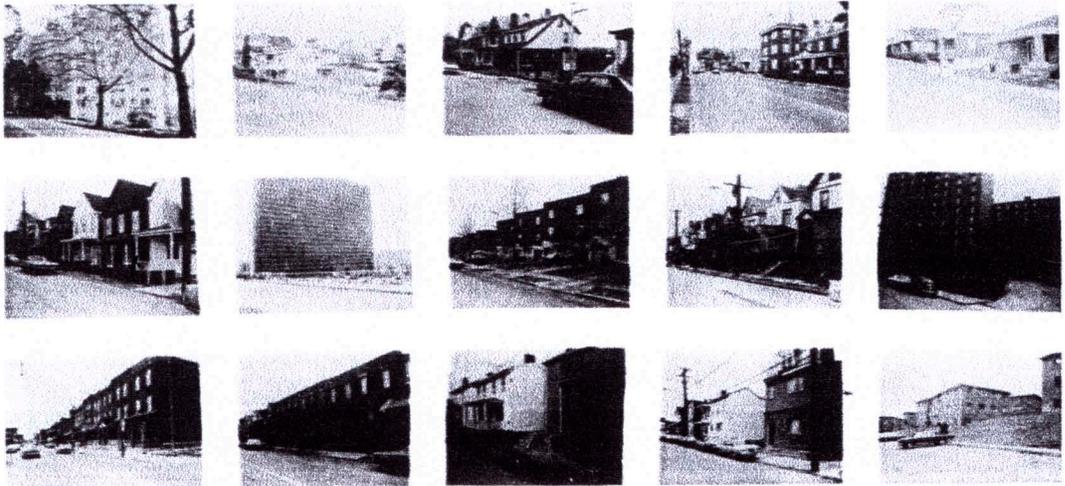
ขั้นตอนที่หนึ่ง ศึกษาการรับรู้คุณลักษณะกายภาพที่เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยใช้ภาพถ่ายของที่อยู่อาศัยที่ถูกเลือกแบบสุ่มพร้อมทั้งกำหนดตัวแปรควบคุม ทางด้านมุมมอง สีของภาพ สภาวะอากาศ เวลาของวันที่ทำการถ่ายภาพ ดังที่แสดงในภาพที่ 2-9 แสดงชุดภาพตัวอย่าง ที่ถูกใช้ในการศึกษา ให้กลุ่มผู้ทดสอบ 23 คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ทำการจัดกลุ่มภาพที่อยู่อาศัย 60 ภาพที่มีความคล้ายคลึงกัน

ขั้นตอนที่สอง ทำการหาคุณลักษณะกายภาพที่ปรากฏในภาพในแต่ละกลุ่ม รวมไปถึง ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม ใช้คุณลักษณะที่เป็นคู่ตรงข้าม 7 คู่คุณลักษณะเป็นกรอบในการ วัตถุประสงค์ เช่น ความหลากหลาย (Diversity) ความชัดเจน (Clarity) การปิดล้อม (Enclosure) เป็นต้น โดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านการวางผัง สถาปนิก และนักศึกษา ทั้งหมด 81 คน

ขั้นตอนที่สาม หาความสัมพันธ์ระหว่างการประเมินค่า และคุณลักษณะที่รับรู้ โดยให้ ประชาชนทั่วไปในละแวกใกล้เคียงพื้นที่ศึกษาจำนวน 104 คนเป็นผู้ประเมินโดยการให้

⁴⁰Nasar, J. L. (1988). Perception and evaluation of residential street scenes . In Jack L. Nasar (Ed.), *Environmental Aesthetics : Theory, Research & Applications*. (pp. 275-289). New York : Cambridge University Press.

คะแนนภาพคุณลักษณะต่างๆของที่อยู่อาศัย 30 ภาพ ทำให้ทราบถึงคุณลักษณะที่เป็นที่ชื่นชอบและไม่เป็นที่ชื่นชอบนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาที่สนับสนุนและลดคุณลักษณะต่างๆ ตามลำดับ

ภาพที่ 2-9 แสดงชุดภาพตัวอย่างที่ถูกใช้ในการศึกษาของแจ๊ค ลีออน นัสซาร์ (Jack Leon Nasar, 1988)

ในการศึกษาของ นัสซาร์ คุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกใช้ในการศึกษานี้เป็นคุณลักษณะที่ได้จากการสุ่มเลือกที่อยู่อาศัย แต่ในการศึกษาวิจัยนี้คุณลักษณะต่างๆ จะได้มาจากองค์ประกอบที่ปรากฏอยู่ในจินตภาพสาธารณะ โดยทำการเก็บข้อมูลตามกรอบคิดคุณลักษณะรูปทรงของแอปเปิ้ลชาร์คเพื่อให้ได้ข้อมูลคุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกจำได้ และใช้ชุดข้อมูลนี้ทำการวิเคราะห์กับผลการประเมินค่าความชื่นชอบขององค์ประกอบที่ปรากฏอยู่ในจินตภาพสาธารณะ เพื่อพิจารณาสนับสนุนหรือควบคุมคุณลักษณะทางกายภาพนั้นๆ ในแนวทางการพัฒนาต่อไป

ตัวอย่างงานวิจัยที่ใช้วิธีการประเมินค่าความชื่นชอบของนัสซาร์ในข้างต้น ชกตัวอย่างงานวิจัยการศึกษาใช้ลักษณะพื้นดินบนอาคารตึกแถวในเขตเมืองเก่าเชียงใหม่จากการรับรู้ของประชาชน โดย ชคาร ม ไทรัช ซึ่งทำการเก็บข้อมูลคำบรรยายและความชื่นชอบที่มีความละเอียดอยู่ 5 ระดับ (ค่าความชื่นชอบระดับ 1 เป็นค่าที่มีความชื่นชอบต่ำสุด) ของกลุ่มตัวอย่าง 304 คน ที่กล่าวถึงภาพอาคารตึกแถวที่ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกให้เป็นตัวแทนของกายภาพของตึกแถวในแต่ละแบบที่มีอยู่ในพื้นที่ศึกษา แล้วใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา Content Analysis จากคำบรรยายของกลุ่มประชากรตัวอย่างที่มีความถี่มากกว่า 3 คนขึ้นไป ทำการจำแนกออกเป็นหมวดหมู่และประเด็นย่อยๆ ตามลำดับที่สามารถจับกลุ่มภาพที่ถูกรับรู้และตีความหมายได้ 8 มิติด้วยกัน โดยอาศัยรูปแบบ

(style) เป็นเกณฑ์ในการจัดกลุ่มมิติ ยกตัวอย่างเช่น มิติ 02 บ้านไม้โบราณ ที่มีลักษณะร่วมกันคือ การใช้วัสดุไม้หรือมีการใช้โทนสีน้ำตาล มีหลังคาแบบจั่วหรือปั้นหยา เป็นต้น

หมวด	ความถี่	ประเด็น	ความถี่	ประเด็นย่อย	ความถี่	คำบรรยาย	ความถี่
ภาพถ่ายที่ปรากฏ	536	รูปแบบอาคาร	155	ยุคสมัย	108	โบราณ/ รูปแบบเก่า/ บรรยากาศเก่าๆ	100
		การจัดองค์ประกอบ	116	ความเป็นระเบียบ	81	ไม่เป็นระเบียบ/ เกะกะ/ รก/ รุงรัง	75
		เนื้อหา	122	องค์ประกอบอื่นโดยรอบ	97	ต้นไม้/ ธรรมชาติ/ ไม้ประดับ	40
		วัสดุ	44			สายไฟฟ้า	40
สภาพทางกายภาพ	348	สภาพอาคาร	327	อายุ	211	เก่า	211
				การบำรุงรักษา	52	โทรม/ ขาดการปรับปรุง/ ควรปรับปรุง	39
				การประเมิน	41	เก่าไป	33
การตัดสินใจความเห็น	278	ความงาม	170			สวย/ ดูดี/ น่ารัก/ เก๋	139
						ไม่สวย/ ดูไม่ดี/ ไม่เก๋	31

ตารางที่ 2-1 แสดงการจำแนกออกเป็นหมวดหมู่และประเด็นย่อยจากข้อมูลจากคำบรรยายของกลุ่มประชากรตัวอย่าง

จากนั้นทำการวิเคราะห์ประกอบค่าความขึ้นชอบที่ได้จากการวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistic) พิจารณาจากค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อเป็นแนวทางในการให้คำแนะนำในการใช้คุณลักษณะพื้นถิ่นบนอาคารตึกแถวภายในพื้นที่เมืองเก่าของจังหวัดเชียงใหม่ โดยมิติที่มีค่าเฉลี่ยความขึ้นชอบมากที่สุดจะ

ลำดับ	มิติทางกายภาพ	รูปแบบอาคาร (Style) ที่ประชาชนรับรู้ได้	ค่าเฉลี่ยความขึ้นชอบ	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
1	มิติ 04 ร้านค้าโบราณ	รูปแบบโบราณ (รูปแบบร้านโบราณ)	3.29	0.71
2	มิติ 05 การตกแต่งด้วยลวดลายและลวดลายประดับ	รูปแบบโบราณ (ลักษณะเดียว)	3.19	0.74
3	มิติ 01 ตึกแถวใหม่-ทันสมัย	รูปแบบทันสมัย	3.15	0.72
4	มิติ 07 ตึกแถวมีระเบียงลูกกรง	รูปแบบโบราณ (ลักษณะเดียว)	2.91	0.71
5	มิติ 06 ตึกแถวทึบตัน	ไม่ใช่รูปแบบอาคาร	2.90	0.82
6	มิติ 02 บ้านไม้โบราณ	รูปแบบโบราณ (รูปแบบบ้านโบราณ)	2.86	0.73
7	มิติ 08 ตึกแถวสีส้มสะดุดตา	ไม่ใช่รูปแบบอาคาร	2.61	0.72
8	มิติ 03 ตึกแถวแบบยุคโมเดิร์น	รูปแบบยุคโมเดิร์น	2.16	0.64

หมายเหตุ: ส่วนที่แรเงาเป็นส่วนที่ประชาชนรับรู้เรื่องรูปแบบอาคาร (Style)

ตารางที่ 2-2 แสดงค่าเฉลี่ยความขึ้นชอบที่มีต่อมิติทางกายภาพ

จากงานวิจัยของชดา ทำให้ทราบถึงแนวทางในการวิเคราะห์เนื้อหา Content Analysis จากคำบรรยายที่ได้จากกลุ่มประชากรตัวอย่าง การจัดหมวดหมู่แยกเป็นประเด็นย่อย การตีความคำบรรยาย รวมถึงในด้านการแบ่งระดับความละเอียดความชื่นชอบและการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะ จากค่าเฉลี่ยความชื่นชอบ ซึ่งจะถูกนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับงานวิจัยชิ้นนี้ต่อไป

จากแนวทางในการศึกษาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับงานศึกษาวิจัยนี้ในข้างต้นนำไปสู่วิธีวิจัยของงานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งผู้วิจัยใช้ทฤษฎีจินตภาพสาธารณะของลินซ์ เป็นแนวทางหลักเพื่อใช้หาองค์ประกอบตลอดจนคุณลักษณะทางกายภาพที่เป็นที่รับรู้และจดจำได้ของบึงเจกในพื้นที่ศึกษา ซึ่งจะทำการเก็บข้อมูลจินตภาพของบึงเจกจากกลุ่มประชากรตัวอย่างที่มีประสบการณ์ในพื้นที่ศึกษาอย่างต่ำ 2 ปีและมีการใช้พื้นที่เป็นประจำสม่ำเสมอ 30 คน โดยการสุ่มเลือกบึงเจกกระจายทั่วพื้นที่ศึกษา ผ่านทางการเขียนแผนที่ประกอบกับการสัมภาษณ์ซึ่งจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลองค์ประกอบทางกายภาพตลอดจนคุณลักษณะทางกายภาพที่เป็นที่รับรู้และจดจำ ที่จะถูกนำมาทำการประเมินว่าเป็นข้อมูลที่ได้เป็นการรับรู้ทางกายภาพ ซึ่งข้อมูลองค์ประกอบที่ถูกกล่าวถึงนี้บึงเจกจะต้องสามารถอธิบายถึงคุณลักษณะทางกายภาพขององค์ประกอบดังกล่าวได้ และนำข้อมูลองค์ประกอบจินตภาพของบึงเจกที่ได้นี้มาคัดกรองเพื่อให้ได้กลุ่มองค์ประกอบที่เป็นจินตภาพสาธารณะของพื้นที่ศึกษา โดยใช้ความถี่จากการกล่าวถึงร้อยละ 25 ขึ้นไปอันเป็นเกณฑ์การขึ้นต่ำที่สอดคล้องกันจากการศึกษาของลินซ์และพอร์เทียส ในการเลือกใช้อองค์ประกอบของเมืองเพื่อนำไปวิเคราะห์คุณลักษณะทางกายภาพในขั้นต่อไป

ในการวิเคราะห์หาคุณลักษณะทางกายภาพองค์ประกอบของเมือง ผู้วิจัยได้ใช้แนวทางการศึกษาของลินซ์ที่อาศัยความสอดคล้องของคุณลักษณะทางกายภาพที่ถูกกล่าวถึงในองค์ประกอบหนึ่งๆ อย่างต่ำ 3 คนเป็นเกณฑ์ที่ช่วยในการคัดกรองคุณลักษณะและจำแนกข้อมูลที่ได้แยกออกเป็นประเด็นต่างๆ จากการวิเคราะห์เนื้อหา Content Analysis โดยอาศัยคุณลักษณะทางกายภาพของสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมและคุณลักษณะทางกายภาพของบริบทแวดล้อมเป็นแนวทางในการจำแนกข้อมูล ทั้งนี้ข้อมูลคุณลักษณะทางกายภาพดังกล่าวจะถูกนำไปใช้ในการวิเคราะห์ร่วมกับปัจจัยคุณลักษณะรูปร่าง (Form Attribute) ทศนวิสัยที่สามารถมองเห็นได้ (Visibility Attribute) ของแอปเปิลยาร์ด ในการทำความเข้าใจการรับรู้และจดจำที่มีต่อคุณลักษณะทางกายภาพว่ามีผลต่อการรับรู้และจดจำอย่างไร เพื่อที่จะสามารถสรุปเป็นคุณลักษณะทางกายภาพที่เป็นที่จดจำและอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างคุณลักษณะทางกายภาพกับสิ่งแวดล้อม

จากผลสรุปคุณลักษณะทางกายภาพที่เป็นที่จดจำและความเชื่อมโยงที่ได้ในข้างต้นนี้ จะถูกนำไปวิเคราะห์ร่วมกับผลการประเมินค่าความชื่นชอบขององค์ประกอบที่ปรากฏอยู่ในจินตภาพสาธารณะตามแนวคิดของนักสสาร เพื่อใช้ในการพิจารณาส่งเสริมหรือควบคุม ปรับปรุง คุณลักษณะทางกายภาพนั้นๆ เป็นข้อเสนอแนะเพิ่มเติมตามนโยบาย กฎหมายที่มีผลบังคับใช้ในพื้นที่และข้อเสนอแนะในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ถนนราชดำเนินต่อไป

